

Тема. Т.Шевченко. Життєпис поета (участь у Кирило-Мефодіївському братстві, арешт, перебування в казематі, заслання). «Думи мої, думи мої...» (1847). Усвідомлення власної місії поета.

Мета: поглибити знання школярів про життя і творчість Т. Шевченка, зокрема про його викуп з неволі, причини його покарання царем, арешт, перебування в казематі, заслання; проаналізувати програмову поезію письменника; розвивати вміння аналізу художнього тексту в контексті з біографією, коментувати основні мотиви, ідеї його поезій; формувати кругозір, світогляд школярів; виховувати інтерес до непересічної постаті і творчості Шевченка.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Обладнання: портрет Т. Шевченка, дидактичний матеріал (картки), ТЗН, презентація як елемент комп'ютерної технології.

ХІД УРОКУ

I. Корекційно-організаційна хвилинка

Для того, щоб налаштуватися на початок уроку, пропоную виконати невеличке корекційне завдання, яке допоможе вам з'ясувати про якого генія української літератури буде сьогодні наш урок.

	А	Б	В	Г
1	БЕ	ПАТ	НИК	ДЯ
2	ГРО	ЩИ	ОТ	ХУ
3	ДОЖ	НИН	КОН	ПО
4	РІ	НЯ	МА	МЕН

Ключ: А2, В4, Г1, Б3; Б1, А4, В2; Г2, А3, В1

- **А ще про цю визначну особистість нашого народу І.Я Франко писав так:**

"Він був сином мужика — і став володарем у царстві духа. Він був кріпаком — і став велетнем у царстві людської культури. Він був самоуком — і вказав нові світи й вільні шляхи професорам і книжним ученим. Десять літ він томився під вагою російської солдатської муштри, а для волі Росії зробив більше, ніж десять переможних армій".

- Хто ж це такий?

II. Актуалізація опорних знань

Тарас Григорович Шевченко — велика та невмируща слава нашого народу. В його особі український народ ніби злив свої найкращі духовні сили й обрав його співцем своєї історичної слави і соціальної недолі, власних сподівань і прагнень. Під думи народні налаштував свою ліру Кобзар, тому й оживало в слові його все те, що таїлося в самій глибині серця. Із тим скарбом — словом свого найкращого сина — український народ і виходить до всіх людей землі.

Ви вже дещо знайомі з життєвим шляхом поета, тому для актуалізації своїх знань зіграймо літературне лото «Асоціації», пригадаймо вже відомі сторінки життя Т.Шевченка.

1. *Моринці*. Село, де народився майбутній поет.
2. *Григорій*. Ім'я батька поета.
3. *Енгельгардт*. Прізвище пана, у якого Тарас служив козачком.
4. *Дяк*. Перший учитель Тараса.
5. *Петербург*. Місто, де навчався письменник.
6. *Брюллов*. Прізвище видатного художника, який намалював портрет Жуковського, який було розіграно в лотерею для викупу Тараса Шевченка з кріпацтва.
7. *Академія*. Заклад, у якому Тарас Григорович здобув вищу освіту.
8. *Кобзар*. Збірка поета.
9. 24. Вік, коли було викуплено Т. Шевченка з кріпацтва.

10. *Тарасова*. Гора, на якій поховано поета.

11. *Малювання*. Заняття, яке Тарас полюбив з дитинства.

12. *Кирило і Мефодій*. За участь у Кирило-Мефодіївському товаристві Шевченка було відправлено у заслання.

III. Оголошення теми, мети уроку. Мотивація навчальної діяльності учнів

1. Епіграфом нашого уроку я обрала слова відомої сучасної української поетеси Ліни Костенко. Дійсно, Шевченко живе разом з нами. Як він заповідав нам у своєму вірші «Заповіт»:

«...І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій
Не забудьте пом'янути
Незлим, тихим словом.»

Згадаємо Шевченка і на уроках української літератури, і на святкуванні Шевченківських днів. Отож, і сьогодні ми згадаємо ім'я вірного сина України- Тараса Григоровича Шевченка.

Щоб глибше усвідомити ту велетенську роль, яку відіграла ця людина в житті нашого народу, перегорнемо ще раз сторінку його життя, переконаємося у тому, що Шевченко — велетень, філософ, сіяч розумного, доброго, вічного.

Сьогодні ми уявно перенесемося в далеке 19 століття, коли в житті Т. Шевченка настала подія, що внесла в його душу цілу гаму незаниханих доти радощів, а разом із ними й нових смутків – це викуп з неволі, арешт, каземат, заслання, а також розкриємо розуміння власної місії поета у вірші «Думи мої, думи мої...»

IV. Основний зміст уроку

Активізація пізнавальної діяльності

1. Вступне слово вчителя

На сьогодні написано не одну сотню літературних розвідок про життя і творчість Шевченка. Проте, думається, значно важливішим є особисте сприйняття кожним постаті геніального Кобзаря. Пропоную вашій увазі презентацію «Біографія Шевченка в картинах інших художників»

2. Життя і творчість Т. Г. Шевченка

ТАРАС ГРИГОРОВИЧ ШЕВЧЕНКО

(09 березня 1814р.— 10 березня 1861р.)

2.1. Родина поета, його дитинство.

- Тарас Григорович народився в с. Моринці Звенигородського повіту Київської губернії (тепер Черкаська область) у родині кріпаків Григорія і Катерини Шевченків. Батько Тарасів був не тільки добрим хліборобом, він ще й стельмахував та чумакував, до того ж умів читати й писати. Досить пророчим виявився батьків заповіт: «Синові моєму Тарасові зі спадщини після мене нічого не треба. Він не буде людиною абиякою, з його вийде або щось дуже добре, або велике ледаще; для нього спадщина по мені... нічого не значитиме...».

- У 1822 році батько віддав сина в науку до дяка, а наступного року померла мати Тараса.

Батько одружився вдруге з Терещенчихою, яка мала трьох своїх дітей. З того часу в родині почалися постійні сварки між батьком і мачухою, між дітьми.

Після смерті батька, мачуха вижила пасинка з батьківської оселі, і Тарас жив у Кирилівського дяка-п'яниці Петра Богорського.

2.2. Навчання і служба Тараса.

- У 1829 р. Тарас став служником-козачком пана Енгельгардта, згодом переїхав з ним до Петербурга. У 1832 р. пан віддав Шевченка до живописних справ цехового майстра Ширяєва (здібності до малярства виявилися у Тараса дуже рано: ще змалку крейда й вуглинка були для нього неабиякою радістю, а прагнучи стати художником, побував у трьох церковних малярів. Проте жоден з них не виявив у хлопця таланту). Хоч від жорстокого маляра Тарасові не раз діставалося, але він терпів задля омріяного мистецтва. Хлопець

чимало малював з натури.

2.3. Викуп поета з неволі.

- Одного разу, перемальовуючи статуї в Літньому саду, Шевченко зустрів земляка — художника І. Сошенка, який познайомив його з видатними діячами російської й української культур (К. Брюлловим, В. Григоровичем, О. Венеціановим, В. Жуковським, Є. Гребінкою).

- 22 квітня 1838 спільними зусиллями згаданих митців за 2 500 руб був викуплений з кріпацтва. Саме за стільки продали портрет Василя Жуковського роботи Карла Брюллова. Так Енгельгардт отримав гроші і написав відпустку.

Коли пошили новий одяг, Шевченко пішов із Сошенком до якоїсь установи і там зареєстрували акт визволення. Наступного дня о 10 годині він прийшов до Брюллова. Відтоді почав відвідувати Академію мистецтв на кошти Товариства заохочування художників. А згодом став одним із найулюбленіших учнів видатного російського художника Брюллова. Шевченко поглинав книги з мистецтва, всесвітньої історії, слухав лекції з анатомії, філології, зоології, часто бував у театрах і музеях.

- Ось, власне, так і викупили Шевченка з кріпацтва. Нарешті мав розквітнути талант, справжній, унікальний, який явив усьому світові Кобзаря – основоположника нової української літератури й української літературної мови.

- А в 1840 р. сталася подія, що не лише близьким друзям, а й усьому світові засвідчила: народився Поет. Перша книжечка «Кобзар» була невелика за обсягом. Але внутрішня сила, що нуртувала в кожному рядку, не давала спокою, бентежила, хвилювала. Його голос змусив бодай на мить завмерти пихатий і розбещений Петербург. І ця мить вартувала ой як багато.

2.4. Причини покарання царем Т. Шевченка, арешт письменника.

- У 1846 р. Тарас Шевченко вирушив до України з метою там оселитися, знайшов роботу в Київській археографічній комісії та почав змальовувати й описувати історичні пам'ятки по всій Україні. Цього ж року в Києві поет познайомився з викладачем історії Київського університету, в майбутньому — видатним ученим-істориком, письменником та публіцистом М. Костомаровим, який загітував Шевченка вступити до таємничої політичної організації — Кирило-Мефодіївського братства, яке поширювало ідеї слов'янського єднання, маючи за мету утворення федерації вільних слов'янських народів. Основний програмовий документ організації — «Книга буття українського народу» — написана Костомаровим. У ньому читаємо, що недалеко вже той час, коли в Україні всі люди будуть «вільні і рівні, і не мала б Україна над собою ні царя, ні пана, опріч Бога Єдиного, і, дивлячись на Україну, так би зробилось і в Польщі, і в інших слов'янських краях». У цій же книзі гостро затавровано Петра I та Катерину II, названо їх катами за те, що вони позбавили Україну волі.

2.5. Перебування Т. Шевченка в казематі.

- 5 квітня 1847р. Шевченка було заарештовано на переправі через Дніпро, коли він повертався з Чернігова до Києва, і відправлено до Петербурга. Тут, у казематі, захований від усього світу, в брутальних допитах і нестерпному очікуванні вироку провів Тарас Григорович квітень і травень.

Проте Шевченка звинувачували, головним чином, не в участі в Кирило-Мефодіївському братстві, а в написанні революційних творів. Найбільшу люту у високопоставлених жандармів викликала поема «Сон».

2.6. Заслання письменника-бунтаря.

- Після закінчення слідства поет «за сочинение возмутительных и в высшей степени дерзких стихотворений», засланий до Оренбурзького окремого корпусу рядовим солдатом на 10 років без права писати й малювати. Заборона писати й малювати найбільше обурила Тараса: «Забрано найблагороднішу частину мого бідного існування!» Окрім того, солдатчина для поета була гірше від тюрми, бо, невинуватий був дух солдафонства, що чавунною печаттю лягав на живу душу. Тому Шевченко писав, ховаючись від унтерів та

офіцерів, тікаючи від усього світу в степ, за вали, на берег моря. Писав ночами при світлі місяця на випадково знайдених шматках обгорткового паперу оцупком олівця, хтозна-як добутого. У 1848 р. поета взяли художником у наукову експедицію під керівництвом гуманної людини О. Бутакова для вивчення й опису Аральського моря. У 1850 р. Шевченка переведено до Новопетровського укріплення — на півострові Мангишлак. Тут, за розрахунком царських прислужників, поет повинен був загинути, якщо не від хвороб, то від нудьги та безнадії. На муштру Шевченко мусив ходити навіть хворим, а хворів він безперервно два роки — цингою та золотухою.

2.7. Звільнення Тараса Григоровича, його останні роки життя.

- На початку 1857р. друзі поета отримали царський дозвіл на його звільнення. У 1859 р. Шевченко отримав дозвіл повернутися в Україну. Але за революційну агітацію серед селян його знову заарештували і звелили виїхати до Петербурга. 4 вересня 1860 р. Рада Академії мистецтв надала Шевченкові звання академіка-гравера. Цього ж року виходить нове видання «Кобзаря». Шевченко багато працює: пише вірші, створює нові гравюри, стежить за поширенням свого «Букваря», планує видання кількох підручників. 10 березня 1861р. Тарас Григорович Шевченко помер. Труну з тілом Великого Кобзаря несли студенти з церкви аж на Смоленське кладовище. «Були в нас на Україні великі воїни, великі правителі, а ти став вище за всіх їх, і сім'я рідна в тебе найбільша, зібралися до тебе усіх язиків люди, як діти до рідного батька»,— сказав П. Куліш, звертаючись до померлого поета.

- У травні цього ж року тіло Великого Кобзаря було перевезено в Україну й поховано на Чернечій горі біля Канева. Тут на одній з найвищих гір Дніпрових покоїтиметься прах його, і як на горі Голгофі, подібно хресту Господньому, стоятиме хрест, котрий буде видно і по той, і по сей бік нашого славного Дніпра. Після поховання люди довго не розходились, деякі залишилися й ночувати біля Тараса... Було це 22 травня. А 24 над домовиною почали насипати високу могилу — гору, яку пізніше названо Тарасовою.

- **Пропоную вашій увазі літературну п'ятихвилинку.** цікава інформація про

Т.Г.Шевченка: його зовнішність, вдача, талант, слава, ставлення до грошей тощо, яку ми не знайдемо у наших підручниках.

ЗОВНІШНІСТЬ

У молодості Шевченко вдягався дуже модно. Про зачіску не вельми дбав. Голив вуса, але залишав негусті бакенбарди. Був середнього зросту, але міцної тілесної будови. Широкі плечі, широка талія й легка сутулість надавали його поставі того особливого характеру, що росіяни називають "угловатістю"; у руках його не було гнучкості, граційності. На смаглявому обличчі — ледь помітні сліди віспи. Русявий. На перший погляд, обличчя його видавалося звичайним, але кожного, хто хоч трохи приглядався до нього, чарували невеликі, але виразні сірі очі, що світилися надзвичайним розумом і дивною добротою.

ВДАЧА

Ось як згадують про Шевченка сучасники: "Своєю простотою, сердечністю, однією своєю появою мимоволі прив'язував до себе всіх: від малого до великого...", "Його трохи незграбні, але зовсім не вульгарні манери, проста мова, добра, розумна усмішка, все якось притягувало до нього й залишало враження старого знайомства, старої приязні, при якій всі церемонії робилися зайвими", "Він був надзвичайно ласкавий, м'який і наївно довірливий до людей, в усіх він знаходив щось добре й захоплювався часто людьми, що не були його варті. Сам же він впливав на інших якось чарівливо, всі любили його, навіть слуги".

ТАЛАНТ Свої поезії Шевченко писав з надзвичайною легкістю — наче жартома: міг не тільки слухати при цьому розмови присутніх, а й сам брати в них участь.

Літературна Спадщина Т. Г. Шевченка: 240 поезій з них — понад 20 поем, драма «Назар Стодоля», 20 повістей (до нас дійшли 9); щоденники; автобіографії, фрагменти двох незакінчених драм.

Оригінали більшості творів Шевченка зберігаються в Інституті літератури НАН України.

Твори Шевченка перекладені приблизно 100 мовами світу.

Шевченко був академіком гравюри Петербурзької академії мистецтв і залишав по собі

багату спадщину: 210 акварелей, передусім пейзажів; 150 портретів, з яких 43 — автопортрети; 27 офортів, з яких 6 — серії «Живописна Україна»; понад 230 олівцевих рисунків ландшафтів України; ескізи, етюдні начерки — на 360 сторінках рукописів та альбомів. До того ж, не все збереглося.

Шевченко був віртуозом інтимного співу. Мав добрий слух, невеликий але гарний голос. Знав безліч українських пісень. Часто співав соло, а свою улюблену "Зіроньку" виконував так, що загіпнотизовував слухачів. Окрім того, був талановитим оповідачем і прекрасним декламатором. Запальний театрал і приятель найвидатніших акторів — свого часу, під час солдатчини він проявив блискучі акторські здібності.

СЛАВА В Україні Шевченко мав таку велику популярність, що поміщики навперейми запрошували його в гості, а коли поет входив до зали, то всі присутні стовплювалися при вході, і навіть чванькуваті пані, що інакше не розмовляли, як по — французьки, очікували його появу з великою цікавістю. Він був предметом загальної уваги і захоплення.

Повертаючись пароплавом із заслання, недавній рядовий Шевченко мешкав у каюті самого капітана і був постійним гостем подорожуючих мільйонерів. Уся петербурзька еліта: найславетніші вчені, письменники, політичні діячі, митці, артисти, композитори, колишні політичні вигнанці і в'язні, модні красуні, аристократи й студенти, урядовці усі вони строкатим і галасливим натовпом після заслання оточили Шевченка, не даючи йому ні відпочити, ні зайнятися своїми справами. Його мало не носили на руках.

Про його популярність свідчить і те, що автопортрет Шевченка купила дядина царя Олександра II, велика княгиня Олена Павлівна.

ГРОШІ

Гроші в Шевченка не трималися. Маючи великі суми, витрачав їх, сам добре не знаючи, як і куди. Не вмів бути ні ощадливим, ні розпоряджатися грошми. Часто необережно позичав і ставав жертвою ошуканців. Заходячи до міста, завжди брав гроші для жебраків. Якось не замислюючись, всунув у руку старцеві золотого імперіала. Переляканий небувалою щедрістю, той відмовився від такої суми.

У Києві служниця, перучи Шевченкові хустки, знайшла позав'язувані у вузликах гроші. Поет ніяк не міг пригадати, коли і за яких обставин туди їх заховав. У неділю за ці "дурні якісь гроші" він справив банкет для дітвори з цілої околиці.

Доповнення

ОСТАННІ ДНІ ПОЕТА

Про своє фізичне здоров'я Шевченко дбав мало. А воно було дуже надірваним ще в часи заслання. Окрім того, був рідкісним працелюбом. Уже наприкінці вересня 1860 року стало помітно, що поет вельми хворий. Однак він про це нікому не говорив і весь віддавався праці. Лише 23 листопада поскаржився лікарю на біль у грудях. Той порадив не виходити на двір. Домашній карантин Шевченко витримав до Різдва. Казав: "Щоб і на Різдво не виходити? А кутя? А узвар? Ні, не всиджу: колядувати хоч рачки полізу до куми! Це колядування цілком надломило його організм.

Діагноз лікарів був невтішний: водяна хвороба. Останні дні Шевченко провів у великих муках. Проте жоден стогін не виривався з його грудей. Шевченко лише стискав зуби, виривав ними вуса, давліючи в собі болі, що його мучили.

У неділю 10 березня о п'ятій ранку, зійшовши по сходах до майстерні, він охнув і впав. Так перестало битися серце Тараса Шевченка.

Кріпак із кріпаків, геній із геніїв — це він дочасно віддав своє життя, аби неправда і сваволя, кривда і глум над чесною людиною ніколи не приходила на нашу землю.

5. Ідейно-художній аналіз твору Т. Шевченка «Думи мої, думи мої...»

5.1. Виразне читання поезії або прослуховування у запису.

Відкрийте підручники ст.95, слідкуючи, прослухайте поезію «Думи мої, думи мої...»

5.2. Історія написання твору.

Вірш «Думи мої, думи мої» був написаний Тарасом Шевченком у 1838 році в

Петербурзі.

У Т.Шевченка є ще один вірш «Думи мої, думи мої», написаний на засланні в Орській фортеці 1847 року. Після арешту Т. Шевченка за участь в Кирило-Мефодіївському товаристві, ув'язнено в казематах Третього відділу. Незабаром було виголошено вирок — призначити солдатом в Оренбурзький окремих корпус.

З 1847 року стає рядовим в Орській фортеці, продовжує писати у «захальні книжечки» (1847-1850). Солдатчина для поета була гірше від тюрми, був ненависним сам дух солдафонства, що лягав на живу душу. Тому Шевченко писав, ховаючись від усього світу в степ, за вали, на берег моря.

До теми дум Тарас Григорович звертався не одноразово, а поезія «Думи мої, думи мої...» була написана у 1847 році під час його перебування в Орській кріпості. У цій поезії автор вболіває за важку долю, злиденне життя кріпаків, їхнє безправне становище, пригнобленість України.

Тема: звернення Т. Шевченка до своїх дум із сподіванням і вірою у вільне життя співвітчизників.

Ідея: тільки впевненість у щасливе життя, наполегливість допоможе змінити соціальний устрій; засудження слабкості, поневірянь, байдужості, що роблять людину рабом.

Основна думка: думка про нещасливу долю свого народу не залишає поета протягом усього часу перебування на солдатчині.

Жанр: громадянська лірика.

5.3. Опрацювання змісту поезії. Бесіда за питаннями:

- 1) Чому Т. Шевченко перебував в Орській кріпості?
- 2) Що змусило письменника написати поезію «Думи мої, думи мої...»?
- 3) Через що поет звертається до своїх думок? Що хвилює Т. Шевченка? Про яку «лиху годину» згадує автор твору?
- 4) Який настрій у поета можна дослідити впродовж цієї поезії? Про що це свідчить?

5.4. Художні особливості твору.

Звертання: «думи мої», «мої голуб'ята», «мої любі».

Епітети: «думи мої єдині», «лиха година», «тихими речами».

Порівняння: «привітаю, як діток», «квіти, мої діти»

5.5. Як ви розумієте вираз «бути вільним»?

Складіть інформаційне гроно: «Що означає воля для Т. Шевченка?»

- скасування кріпацтва, будь-який гніт («Поховайте та вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте»)

ВОЛЯ: - кожна людина має свої права

- отримання можливості навчатися,

незважаючи на соціальний стан людини

- захист національної культури (казав своєму народові саме те, що потребувало загальнонаціонального усвідомлення)

- бачити свій народ щасливим

6. Прослуховування пісні «Думи мої, думи мої».

V. Підсумок уроку.

VI. Домашнє завдання

Вивчити біографію Т. Шевченка.

Нуджу (нудити світом) —

страждаю, сумую.

Мліло — боліло.

Дотепні — талановиті.

Не остило — не набридло.

Ідіть **попідтинню** —

жебракуйте.

Літературознавча довідка

**Думами Шевченко називає
свої твори, в яких
переважають елегійні
роздуми про «козацьку
волю», долю сироти,
батьківщину.**